

Leitungstätigkeit zusammenhängen (Kritik der Menagertheorien, der Theorien der Elite, „human relations“ u. s. w.). Die Abhandlung ist mit Sachkenntnis geschrieben und rundet auf bedeutende Art und Weise ein bisher weniger klares Bild ab, nämlich das, was von der bürgerlichen Wissenschaft der Leitung für die marxistische Leitungskonzeption benutzt werden könnte.

Die zweite überarbeitete und ergänzte Auflage der Publikation „Wissenschaftliche Organisation der Leitungstätigkeit“ bildete also einen weiteren und nicht kleinen Schritt vorwärts zur Aufklärung einer ganzen Reihe Kategorien dieses Faches und der gesamten marxistischen Leitungskonzeption. Ein ernsthafter Interessent am Studium der Leitungstätigkeitstheorie wird z. B. hinter den einzelnen Kapiteln eine dazugehörige Bibliographie vermissen, um so mehr, da bei uns der Dokumentationsdienst schon relativ gut entwickelt ist. Eine andere Frage betrifft die Problemauswahl und das Niveau der Verarbeitung. Solange in der Ausgabe Aufsätze überwiegen werden, die die technische Seite der Leitungstätigkeit betreffen, oder sich nur in der Form der Verarbeitung unterscheiden, solange können sie den Schein erwecken, daß die Marxisten vielleicht technokratische Konzeptionen beschreiben. Die Verwissenschaftlichung der Leitung im Sozialismus bedeutet zwar, alles Gute zu übernehmen, was in der Wissenschaft ohne Hinsicht auf die politischen Grenzen geschaffen worden ist, zugleich aber stellt sie die nicht weniger wichtige Aufgabe der Durcharbeitung des Neuen, was der Sozialismus selbst geschaffen hat. Die sozialistische Theorie hat demzufolge in vieler Hinsicht auch die Priorität der Verarbeitung einiger Probleme inne, besonders in der Sphäre der organisatorischen Beziehungen, wie z. B. das Prinzip des demokratischen Zentralismus, den sozialistischen Begriff des Demokratismus, die Ideen der gesellschaftlichen Selbstverwaltung und andere. Das Ausnutzen dieses Gedankengutes könnte in einigen Abschnitten ausdrucksvoller sein.

Sowie in den einzelnen Kapiteln, so auch im ganzen geht es um eine bemerkenswerte und verdienstvolle Arbeit.

Miloslav Dočkal

Jiří Kolaja: Workers' Councils — The Yugoslav Experience (Dělnické rady — jugoslávská zkušenost), Tavistock Publications, London 1965.

Knižka profesora kentucké university, brněnského rodáka, je pro nás zajímavá ze dvou hlavních příčin. Za prvé proto, že jde o práci z oboru průmyslové sociologie, přesněji, o sociologickou analýzu interakcí mezi společenskými organizacemi, správou podniku a masou pracujících uvnitř průmyslového závodu. Odhlédneme-li od některých článků (Slejška, Machonin), nemáme u nás zatím publikací tohoto druhu. Za druhé jde o to, že předmětem práce jsou jugoslávské dělnické rady, tedy instituce socialistické země, o kterých jsme u nás jen velmi nedostatečně informováni.

Není to první Kolajova kniha z prostředí socialistických podniků. Práce tematicky navazuje na podobnou knihu z prostředí polského: *A Polish factory: a case study of workers' participation in decision-making* (Polská továrna — případová studie o dělnické účasti na rozhodování; Lexington, University of Kentucky, Press 1960). Autor tedy zřejmě využívá své znalosti slovanských jazyků k provádění výzkumů, jimiž se kromě něho sotva ještě zabývají jiní američtí sociologové. Pokud se použitých metod týče, jsou to práce velice podnětné zejména pro naši nově vznikající sociologii průmyslu, práce a mezilidských vztahů. Metodický přínos knihy o jugoslávských dělnických radách také nejméně trpí nezbytnou zastaralostí některých konkrétních výsledků práce, která je dána tím, že mezi provedením výzkumu v r. 1959 a publikací uplynulo celých 6 let, která byla v Jugoslávii výjimečně bohatá na diskuse a modifikace názorů o otázkách řízení národního hospodářství a funkce různých společenských organizací. Autor si byl asi této okolnosti vědom a doplnil proto poznámkový aparát své práce o citace z pramenů vydaných do r. 1961 včetně. Zastarat musely samozřejmě i některé kvantitativní údaje.

Osmdesát stránek Kolajovy studie je rozděleno na předmluvu a 4 kapitoly. První (Jugoslávské dělnické rady) se zabývá obecně postavením a funkcí dělnických rad v Jugoslávii a opírá se vedle J. T. Dunlopovy knihy *Industrial relations systems*

(Systémy průmyslových vztahů; New York: Henry Holt 1959) hlavně o jugoslávská právně-normativní, resp. politická ustanovení a jejich výklad v jugoslávských pramenech. Druhá kapitola (Dvě továrny a jejich hlavní organizace) nás přivádí k vlastnímu objektu výzkumu, kterým byly dva jugoslávské závody: textilní továrna a továrna na barviva. Kapitola obsahuje údaje o počtu zaměstnanců vcelku, podle pohlaví, vzdělání, pracovního zařazení (podle oddělení či cechů i podle příslušnosti k „modrým halénám“ nebo „bílým límcům“) a údaje o členství v odborové a stranické organizaci. Její podkapitoly jsou věnovány zvlášť jednotlivým organizacím: dělnické radě a jejímu řídicímu výboru, odborové organizaci, organizaci mládeže a Svazu komunistů. Tyto organizace jsou zkoumány z hlediska početnosti, složení, rotace funkcionářů, účasti na schůzích, účasti na diskusích (podle pracovní kvalifikace, organizačního, příp. i platového zařazení diskutujících), obsahu projednávaných otázek, zájmu účastníků o projednávané problémy (opět podle příslušnosti k jednotlivým kategoriím pracujících), počtu schválených a zamítnutých návrhů a reálné pravomoci a autority dané organizace. Zvláště je věnována pozornost osobnostem ředitelů. Třetí kapitola (Pozorování) doplňuje předchozí o některé údaje získané pozorováními na schůzích a neformálními rozhovory s pracujícími. Konečně kapitola čtvrtá (Závěr a interpretace) podává obraz celkového mechanismu organizační struktury jugoslávské továrny a všimá si zejména řešení vztahu mezi demokratismem a odborností řízení závodů vzhledem k funkci dělnických rad. Zvláštní pozornost se věnuje otázce závislosti (příp. stupni nezávislosti) jednotlivých organizací na nadřízených mimozávodních institucích.

Kolajovy metody průzkumu ovšem závisely značně na ochotě jugoslávských odpovědných činitelů umožnit americkému sociologovi přístup k pramenům. V textilní továrně to byla účast na formálních (v sociologickém smyslu) schůzích, obsahová analýza zápisů z dřívějších schůzí, studium osobní kartotéky a metoda neformálních rozhovorů. V továrně na barviva mohl použít a použil též dotazníku.

Porovnáme-li Kolajovu analýzu s tím, jak u nás provádějí průzkumy práce společenských organizací tyto organizace samy, příp. jejich nadřízené orgány — a do nedávné doby to byl takřka jediný druh průzkumu, který jsme znali — bije na prvním místě do očí Kolajův objektivismus. Jeho rozbor nevychází z žádných předem stanovených norem o tom, jak by dělnické rady nebo jiné společenské organizace *měly* fungovat, ani není a nechce být návodem pro zlepšení jejich práce. Kolaja je ovšem ani neodsuzuje z nějakých antisocialistických pozic. (Tam, kde porovnává normou daný vnitřní demokratismus jugoslávského podniku s demokratismem podniku v USA, vyznívá jeho závěr dokonce ve prospěch průmyslové demokracie jugoslávské, srv. str. 13). Lze ovšem prohlásit, že objektivismus vede autora k zanedbávání širších a nejpodstatnějších souvislostí daných makrostrukturou společnosti, souvislostí, vně kterých nelze plně pochopit ani mikrostrukturu jednotlivé továrny; je možno mu vytknout, že úplně abstrahuje od povahy celospolečenských rozporů, zejména třídních, od společenského vývoje atd. Marxistický sociolog by se např. při charakteristice struktury sociálních vztahů, do nichž je jugoslávská továrna zasazena, jistě nemohl spokojit s třídně neutrálním a tudíž podstatně neúplným označením, že jde o „moderní industriální“ společnost (srv. str. 65). Uvedené námitky by byly velmi závažné, kdyby kniha chtěla být podstatně víc, než sociologickým popisem daného stavu *užší* společenské jednotky posuzované především z hlediska její relativní autonomie. Ve skutečnosti může nemarxistické světonázorové východisko výrazně vadit jen tam, kde se pojetí širších třídně společenských souvislostí promítá do obecně teoretických závěrů. Kolaja se však nikterak nevěnuje teoretickým závěrům tohoto druhu. Řešení ideologicky podmíněných otázek se pokud možná vyhýbá. O předpokladu, že Svaz komunistů je strážcem základních zájmů pracujících, říká např., že „leží mimo rámec našeho zkoumání“ (str. 70).

V porovnání s metodou apriorních dogmatických schémat, má tento objektivismus i výrazné výhody. Rozlišuje jasně mezi normou, jak jí stanovili politikové a státníci a skutečným fungováním společenských organizací. Normy se sice uvádějí (v I. kap.), ale výzkum sám nepředpokládá předem ani jejich skutečné ani možné dodržování. Autorova analýza je střízlivá a zbavená emocionálního zaujetí.

Některé výsledky práce nejsou ničím překvapujícím. Z empirie je např. známo, že vedoucí pracovníci a funkcionáři diskutují obecně na schůzích více než řadoví dělníci, že k otázkám řízení se na schůzích vyslovují obvykle vedoucí pracovníci a funkcionáři.

náři, kdežto řadoví pracovníci diskutují převážně k otázkám svých mezd a jiným užším osobním problémům, které souvisejí s životní úrovní. Nepřekvapuje, že řadoví a nekvalifikovaní pracovníci se domnívají, že většina lidí je pro úplné rozdělení podnikových zisků mezi pracující, kdežto kvalifikovaní dělníci, úředníci a funkcionáři se domnívají, že jsou pro to, aby větší nebo menší část zisků byla investována atd. atd. I když podobná zjištění se nejeví jako něco objektivního po kvalitativní stránce, je jejich nespornou výhodou, že jsou přesně kvantifikována a zachyceny v řadě přehledných tabulek. Plná hodnota tohoto přístupu by ovšem vystoupila do popředí především tehdy, kdyby výzkum byl periodicky opakován. Kvantitativní změny by pak ukázaly celkový vývoj vztahů řadových pracovníků k řízení a ke společenskému vlastnictví, ukázalo by se, zda a jak dalece se zmenšuje postojová distance mezi „prostým“ dělníkem a vedením, jak postupuje u řadových pracovníků proces poznávání svých vzdálenějších (skupinových, společenských) zájmů a jak se tudíž mění některé postoje. Potom by asi teprve výrazněji vystoupily rozdíly, které po těchto stránkách existují mezi kapitalistickým a socialistickým světem. Kolajova statická studie nepodtrhuje tyto rozdíly, ale shody: vlažný postoj části jugoslávských dělníků ke správě závodu, negativní reakce na časové a pohybové studie normovačů, nedostatky zájmu na agendě dělnických rad a problémech administrativy a řízení vůbec se jeví autorovi jako analogické postojům řadových amerických a britských odborářů (srv. str. 60 a 77).

Kolajova tendence přehlížet podstatné rozdíly mezi postavením pracujících v kapitalistickém a socialistickém světě má druhou stránku v tom, že nám jeho studie zřetelně ukazuje velkou, dříve u nás zamlčovanou nebo podceňovanou reálně existující sféru shodných nebo velmi podobných vztahů, ve kterých žijí členové socialistických i kapitalistických industriálních společností. Tyto shody se týkají především oblasti nejbližších osobních a profesionálních zájmů, projevují se na mnoha stránkách makrostruktury a zvláště výrazně v mikrostrukturách společnosti. Pro daný rámec mají proto výsledky Kolajova výzkumu objektivní hodnotu.

Pro československého čtenáře jsou z nich nejzajímavější informace o dělnických radách. Kolaja je pokládá za nejživotnější organizace na závodech, za „parlament, kde se setkávaly obě hlavní produkční skupiny“, tj. dělníci a vedení závodu (str. 72). V továrně na barviva zjistil autor pomocí dotazníku (dotaz „Kdo má největší vliv na závodě“?), že dělnická rada byla co do prestiže mezi závodními složkami na prvním místě, na druhém místě byl ředitel, na třetím odborová organizace a až na čtvrtém Svaz komunistů (str. 34). Zkoumané dělnické rady také byly ze všech organizací nejméně závislé na směrnicích a pokynech přicházejících z oblasti mimo daný závod. Podle J. Kolaji je hlavní společenská funkce dělnických rad v tom, že informují a vychovávají. Správa závodu se informuje prostřednictvím dělnických členů rady o postojích řadových zaměstnanců a dělníci se tu seznamují s problémy řízení. Dostupnost informací o věcech závodu je dle Kolaji pro jugoslávského dělníka „jedinečná“, větší než v Británii, USA nebo SSSR (str. 76). Zároveň však zjišťuje, že dělníci možnosti se informovat málo používají a nabízí pro tuto okolnost dvě možná vysvětlení: 1. neexistenci „skutečné“ dělnické organizace na závodech v Jugoslávii, 2. nezájem o problémy administrativy a řízení, který se projevuje ve velkých moderních organizacích, ať je jejich politické zaměření jakékoliv. Přesná odpověď na tyto otázky by ovšem vyžadovala hlubší průzkum, který je věcí především jugoslávských a místních poměrů znalých sociologů. Kolajovy hypotetické odpovědi (zejména první z nich) jsou zjevně podmíněny negativní stránkou jeho objektivistického přístupu.

Největším přínosem a poučením pro nás jsou jistě Kolajovy metody průzkumu. Snad by bylo užitečné je doplnit i pohledem „shora“. totiž pohledem, jak se dané organizace jeví v jednáních a materiálech vyšších orgánů a v porovnání s organizacemi na jiných závodech. Reprezentativnost podniků, kde byl výzkum konán, zůstává v každém případě otevřenou otázkou. Je také škoda, že dotazník použitý v továrně na barviva není v knize otištěn.

Kolajova kniha vede jednak k zamýšlení nad našimi vlastními výzkumy, jednak vnuká otázku, zda by nebylo možno využít odborných zkušeností našeho krajana při zpracování našich sociologů.

